

ਮਜ਼ਹਬੀ ਤਅੱਸੁਬ

ਭਾਗ-2

ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਨੇ ਇਨਸਾਨ ਨੂੰ, ਆਪਣੇ ਸਰੂਪ ਵਿੱਚ ਘੜਿਆ ਹੈ।

ਇਨਸਾਨ ਅੰਦਰ ਜੋ ਆਤਮਾ ਹੈ, ਉਹ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ ਹੀ ਜੋਤਿ ਜਾਂ ਉਸ ਦਾ ਹੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਹੈ। ਪੰਜ ਭੌਤਿਕ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਜੀਵਨ ਦੇਣ ਵਾਲੀ ਇਹ ‘ਜੋਤਿ’ ਹੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਉਸ ਸਿਰਜਨਹਾਰੇ ਨੇ ਆਪ ਇਸ ਸਰੀਰ ਵਿੱਚ ਰੱਖਿਆ ਹੈ—

“ਏ ਸਰੀਰਾ ਮੇਰਿਆ ਹਰਿ ਤੁਮ ਮਹਿ ਜੋਤਿ ਰਖੀ
ਤਾ ਤੂ ਜਗ ਮਹਿ ਆਇਆ॥” (ਪੰਨਾ-921)

ਫਿਰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ਇਹ ਤਾਕੀਦ ਕੀਤੀ ਹੈ ਕਿ ਹੇ ਮਨ, ਤੂੰ ਆਪਣੀ ਮੂਲ ਜੋਤਿ ਨੂੰ ਪਛਾਣ—

“ਮਨ ਤੂੰ ਜੋਤਿ ਸਰੂਪ ਹੈ ਆਪਣਾ ਮੂਲੁ ਪਛਾਣੁ॥” (ਪੰਨਾ-441)

ਜਦੋਂ ਸਾਡੇ ਅੰਦਰ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ ਜੋਤਿ ਵਸ ਰਹੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਫਿਰ “ਜੋਤਿ-ਸਰੂਪ” ਵਾਲੇ, ਸਾਰੇ ਇਲਾਹੀ ਗੁਣ ਭੀ, ਇਨਸਾਨੀ-ਆਤਮਾ ਵਿੱਚ ਹੋਣੇ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹਨ। ਪਰੰਤੂ ਜੇਕਰ ਅਜਿਹਾ ਦਿਖਾਈ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦਾ, ਤਾਂ ਇਸ ਦਾ ਕਾਰਨ ਕੀ ਹੈ?

ਮਾਇਕੀ ਭਰਮ-ਭੁਲਾਵੇ ਵਿੱਚ, ਹਉਮੈ ਦੇ ਅਧੀਨ, ਇਨਸਾਨ ਦੇ “ਜੋਤ-ਸਰੂਪੀ” ਮਨ ਦੇ ਉਦਾਲੇ, ‘ਮਾਇਆ ਦੀ ਕਾਲਖ ਚੜ੍ਹ ਗਈ ਹੈ। ਇਹ ਕਾਲਖ ਜਾਂ “ਮੈਲ”, ਮਨ ਉਤੇ ਸਿਰਫ਼ ਇਸ ਜਨਮ ਵਿੱਚ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਬਲਕਿ ਪਿਛਲੇ ਜਨਮਾਂ ਤੋਂ ਚਲੀ ਆਈ ਹੈ।

“ਜਨਮ ਜਨਮ ਕੀ ਇਸ ਮਨ ਕਉ ਮਲੁ ਲਾਗੀ ਕਾਲਾ ਹੋਆ ਸਿਆਹੁ॥
(ਪੰਨਾ-651)

ਮਾਇਆ ਦੇ ਭਰਮ-ਭੁਲਾਵੇ ਦੇ ਹਨੇਰ ਵਿੱਚ, ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ‘ਜੋਤ-ਸਰੂਪੀ’ ‘ਅਸਲੇ’ ਯਾ ‘ਵਿਰਾਸਤ’ ਨੂੰ ਭੁਲ ਗਏ ਹਾਂ, ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਅਸੀਂ ‘ਹਉਮੈ’ ਅਤੇ ‘ਮੈਂ-ਮੇਰੀ’ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਵਿੱਚ ਪਰਵਿਰਤ ਹੋ ਗਏ ਹਾਂ।

“ਲਿਵ ਛੜਕੀ ਲਗੀ ਤ੍ਰਿਸਨਾ ਮਾਇਆ ਅਮਰੁ ਵਰਤਾਇਆ॥” (ਪੰਨਾ-921)

‘ਹਉਮੈ’ — ‘ਮੈਂ-ਮੇਰੀ’ ਦੀ ਅਗਿਆਨਤਾ ਵਿੱਚ, ਅਸੀਂ ਪਰਵਿਰਤ ਹੋ ਕੇ, ਸੋਚਦੇ ਅਤੇ ਕਰਮ ਕਰਦੇ ਹਾਂ, ਅਤੇ ਨਤੀਜੇ ਭੁਗਤਦੇ ਹਾਂ।

“ਜੇਹਾ ਬੀਜੈ ਸੋ ਲੁਣੈ ਕਰਮਾਂ ਸੰਦੜਾ ਖੇਤੁ॥” (ਪੰਨਾ-134)

“ਜੋ ਮੈ ਕੀਆ ਸੋ ਮੈ ਪਾਇਆ ਦੋਸੁ ਨ ਦੀਜੈ ਅਵਰਿ ਜਨਾ॥ (ਪੰਨਾ-433)

ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਪਾਪਾਂ ਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ ਅਤੇ ਆਤਮਿਕ ਲੋੜਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਲਈ, ਕੋਈ ਨਾ ਕੋਈ ਧਰਮ ਯਾ ‘ਮਜ਼ਹਬ’ ਧਾਰਦੇ ਹਾਂ।

ਹਉਮੈ ਅਤੇ ‘ਮੈਂ-ਮੇਰੀ’ ਵਾਲੀ ਬਿਰਤੀ ਨਾਲ, ਇਨਸਾਨ ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਖਿਆਲਾਂ, ਨਿਸਚਿਅਾਂ, ਧਰਮ, ਯਾ ਮਜ਼ਹਬ ਨੂੰ ਹੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਪਰੰਤੂ ਹੋਰਨਾਂ ਦੇ ਧਰਮਾਂ ਦੀ ਨਿਖੇਧੀ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਇਹ ‘ਅਪਣੱਤ’ ਹੀ —

ਖਿਚੋ-ਤਾਣ

ਖੁਦ-ਗਰਜ਼ੀ

ਵੈਰ-ਵਿਰੋਧ

ਵਾਦ-ਵਿਵਾਦ

ਨਫਰਤ

ਤਅੱਸੁਬ

ਲੜਾਈ

ਜ਼ੁਲਮ

ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣਦੀ ਹੈ।

ਧਰਮ ਯਾ ‘ਮਜ਼ਹਬ’ ਦੀ ਬਾਬਤ ਸਾਡੇ —

ਖਿਆਲ

ਨਿਸਚੇ

ਸ਼ਰਧਾ

ਕਰਮ-ਕਾਂਡ

ਜਗਿਆਸਾ,

ਸਾਡੇ ‘ਭਰਮ-ਭੁਲਾਵੇ’ ਵਿਚੋਂ ਉਪਜਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਉਤੇ ‘ਹਉਮੈ’ ਯਾ ‘ਮੈਂ-ਮੇਰੀ’ ਦੀ ‘ਰੰਗਤ’ ਚੜ੍ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਇਸ ਲਈ, ਆਪੂੰ ਧਾਰੇ ਹੋਏ ਧਾਰਮਿਕ ਖਿਆਲ ਅਤੇ ਨਿਸਚੇ :—

ਓਪਰੇ ਜਿਹੇ

ਦਿਖਾਵੇ ਮਾਤਰ

ਰੀਸੋ-ਰੀਸੀ

ਮਾਨਸਿਕ ਤਸੱਲੀ

ਵਾਲੇ ਹੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਪਰ, ਜੇ ਗੁਰੂ ਨਾਲ ਡੂੰਘਾ ਵਿਚਾਰਿਆ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਅਨੁਭਵ ਹੋਵੇਗਾ, ਕਿ

‘ਰੱਬ’ ਇਕ ਹੈ

‘ਹੁਕਮ’ ਇਕ ਹੈ

‘ਜੋਤਿ’ ਇਕ ਹੈ

‘ਪ੍ਰਕਾਸ਼’ ਇਕ ਹੈ

‘ਸਬਦੁ’ ਇਕ ਹੈ

‘ਬਾਣੀ’ ਇਕ ਹੈ

‘ਕੁਦਰਤ’ ਇਕ ਹੈ

ਇਸ ‘ਏਕੇ’ ਦੇ ‘ਸਰੂਪਾਂ’ ਨੂੰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿੱਚ, ਇਉਂ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ:—

“ਏਕ ਅਨੇਕ ਬਿਆਪਕ ਪੂਰਕ ਜਤ ਦੇਖਉ ਤਤ ਸੋਈ॥

ਮਾਇਆ ਚਿਤ੍ ਬਚਿਤ੍ ਬਿਮੋਹਿਤ ਬਿਰਲਾ ਬੁਝੈ ਕੋਈ॥॥

ਸਭੁ ਗੋਬਿੰਦੁ ਹੈ ਸਭੁ ਗੋਬਿੰਦੁ ਹੈ ਗੋਬਿੰਦੁ ਬਿਨੁ ਨਹੀ ਕੋਈ॥

ਸੂਤੁ ਏਕ ਮਣਿ ਸਤ ਸਹੰਸ ਜੈਸੇ ਓਤਿ ਪੋਤਿ ਪ੍ਰਭ ਸੋਈ॥॥ ਰਹਾਉ॥

ਜਲ ਤਰੰਗ ਅਰੁ ਫੇਨ ਬੁਦਬੁਦਾ ਜਲ ਤੇ ਭਿੰਨ ਨ ਹੋਈ॥

ਇਹੁ ਪਰਪੰਚੁ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਕੀ ਲੀਲਾ ਬਿਚਰਤ ਆਨ ਨ ਹੋਈ॥२॥

ਮਿਥਿਆ ਭਰਮੁ ਅਰੁ ਸੁਪਨ ਮਨੋਰਥੁ ਸਤਿ ਪਦਾਰਥੁ ਜਾਨਿਆ॥

ਸੁਕ੍ਰਿਤ ਮਨਸਾ ਗੁਰ ਉਪਦੇਸੀ ਜਾਗਤ ਹੀ ਮਨੁ ਮਾਨਿਆ॥३॥

ਕਹਤ ਨਾਮਦੇਉ ਹਰਿ ਕੀ ਰਚਨਾ ਦੇਖਹੁ ਰਿਵੈ ਬੀਚਾਰੀ॥

ਘਟ ਘਟ ਅੰਤਰਿ ਸਰਬ ਨਿਰੰਤਰਿ ਕੇਵਲ ਏਕ ਮੁਰਾਰੀ॥४॥ (ਪੰਨਾ-485)

“ਫਰੀਦਾ ਖਾਲਕੁ ਖਲਕ ਮਹਿ ਖਲਕ ਵਸੈ ਰਬ ਮਾਹਿ॥

ਮੰਦਾ ਕਿਸ ਨੋ ਆਖੀਐ ਜਾਂ ਤਿਸੁ ਬਿਨੁ ਕੋਈ ਨਾਹਿ॥ (ਪੰਨਾ-1381)

“ਦੇਹਰਾ ਮਸੀਤ ਸੋਈ ਪੂਜਾ ਔ ਨਿਵਾਜ ਓਈ
 ਮਾਨਸ ਸਬੈ ਏਕ ਪੈ ਅਨੇਕ ਕੋ ਭ੍ਰਮਾਉ ਹੈ॥
 ਦੇਵਤਾ ਅਦੇਵ ਜੱਛ ਗੰਧੂਬ ਤੁਰਕ ਹਿੰਦੂ
 ਨਿਆਰੇ ਨਿਆਰੇ ਦੇਸਨ ਕੇ ਭੇਸ ਕੋ ਪ੍ਰਭਾਉ ਹੈ॥
 ਏਕੈ ਨੈਨ ਏਕੈ ਕਾਨ ਏਕੈ ਦੇਹ ਏਕੈ ਬਾਨ
 ਖਾਕ ਬਾਦ ਆਤਸ ਔ ਆਬ ਕੋ ਰਲਾਉ ਹੈ॥
 ਅਲਹ ਅਭੇਖ ਸੋਈ ਪੁਰਾਨ ਔ ਕੁਰਾਨ ਓਈ
 ਏਕ ਹੀ ਸਰੂਪ ਸਬੈ, ਏਕ ਹੀ ਬਨਾਉ ਹੈ॥
 (ਅਕਾਲ ਉਸਤਤਿ ਪਾ:10)

“ਕੋਊ ਭਇਓ ਮੁੰਡੀਆ ਸੰਨਿਆਸੀ ਕੋਊ ਜੋਗੀ ਭਇਓ
 ਕੋਈ ਬ੍ਰਹਮਚਾਰੀ ਕੋਊ ਜਤੀਅਨ ਮਾਨਬੋ॥
 ਹਿੰਦੂ ਤੁਰਕ ਕੋਊ ਰਾਫਜੀ ਇਮਾਮਸਾਫੀ
 ਮਾਨਸ ਕੀ ਜਾਤ ਸਬੈ ਏਕੈ ਪਹਚਾਨਬੋ॥”
 (ਅਕਾਲ ਉਸਤਤਿ ਪਾ:10)

ਸਾਰੇ ‘ਜੀਵ’ ਇਕ ਇਲਾਹੀ ‘ਜੋਤ’ ਤੋਂ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਏ ਹਨ। ਸਾਡਾ ਮੂਲ ਸਰੋਤ ਅਤੇ ਵਿਰਸਾ ਭੀ ਇਕੋ ਹੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਸਾਰੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਇਖਲਾਕੀ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਫਰਜ਼ ਬਣਦਾ ਹੈ, ਕਿ ਉਹ ਆਪਸ ਵਿੱਚ:—

ਮੁਖਾਲਫਤ	ਦੀ ਬਜਾਏ	ਰਵਾਦਾਰੀ
ਵੈਰ ਵਿਰੋਧ	ਦੀ ਬਜਾਏ	ਮੈਤਰੀ ਭਾਵ
ਘਿਰਣਾ	ਦੀ ਬਜਾਏ	ਪਿਆਰ
ਤਅੱਸੁਬ	ਦੀ ਬਜਾਏ	ਵਿਸ਼ਾਲਤਾ
ਝਗੜਿਆਂ	ਦੀ ਬਜਾਏ	ਮਿਲਾਪ
ਦਿਲ ਤੋੜਨ	ਦੀ ਬਜਾਏ	ਦਿਲ ਜੋੜਨ
ਤਬਾਹੀ	ਦੀ ਬਜਾਏ	ਉਸਾਰੂ

ਵਿਚਾਰ-ਭਾਵਨਾ ਨਾਲ ‘ਮਿਲ-ਜੁਲ’ ਕੇ ਵਰਤ-ਵਰਤਾਰਾ ਕਰਨ।

ਗੁਰਬਾਣੀ ਸਾਡੀ ਇਸ ਵਿਸ਼ੇ ਸੰਬੰਧੀ ਇਉਂ ਅਗਵਾਈ ਕਰਦੀ ਹੈ —

“ਫਰੀਦਾ ਜੋ ਤੈ ਮਾਰਨਿ ਮੁਕੀਆਂ ਤਿਨ੍ਹਾ ਨ ਮਾਰੇ ਘੁੰਮਿ॥
 ਆਪਨੜੇ ਘਰਿ ਜਾਈਐ ਪੈਰ ਤਿਨਾ ਦੇ ਚੁੰਮਿ॥ (ਪੰਨਾ-1378)

“ਫਰੀਦਾ ਜੇ ਤੂ ਅਕਲਿ ਲਤੀਫੁ ਕਾਲੇ ਲਿਖੁ ਨ ਲੇਖ॥
ਆਪਨੜੇ ਗਿਰੀਵਾਨ ਮਹਿ ਸਿਰੁ ਨੀਵਾਂ ਕਰਿ ਦੇਖਿ॥” (ਪੰਨਾ-1378)

“ਫਰੀਦਾ ਬੁਰੇ ਦਾ ਭਲਾ ਕਰਿ ਗੁਸਾ ਮਨਿ ਨ ਹਢਾਇ॥
ਦੇਹੀ ਰੋਗੁ ਨ ਲਗਈ ਪਲੈ ਸਭੁ ਕਿਛੁ ਪਾਇ॥” (ਪੰਨਾ-1382)

“ਸਭਨਾ ਮਨ ਮਾਣਿਕ ਠਾਹੁਣ ਮੂਲਿ ਮਚਾਂਗਵਾ॥
ਜੇ ਤਉ ਪਿਰੀਆ ਦੀ ਸਿਕ ਹਿਆਉ ਨ ਠਾਹੇ ਕਹੀ ਦਾ॥” (ਪੰਨਾ-1384)

ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਨੇ ਹਰ ਇੱਕ ਜੀਵ ਨੂੰ —

ਖ਼ਿਆਲਾਂ

ਵਲਵਲਿਆਂ

ਰੀਝਾਂ

ਨਿਸਚਿਆਂ

ਕਰਮਾਂ

ਧਰਮਾਂ

ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦਿੱਤੀ ਹੋਈ ਹੈ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਰ ਇੱਕ ਜੀਵ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਿਸਚਿਆਂ ਅਨੁਸਾਰ ‘ਧਰਮ’ ਯਾ ‘ਮਜ਼ਹਬ’ ਧਾਰਨ, ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਅਸੂਲਾਂ ਅਨੁਸਾਰ, ਜੀਵਨ ਬਤੀਤ ਕਰਨ ਦਾ ਭੀ ‘ਹੱਕ’ ਹੈ।

ਇਸ ਲਈ, ਇਕ ਦੂਸਰੇ ਦੇ ‘ਧਰਮ’ ਅਤੇ ‘ਸਿਧਾਂਤਾਂ’ ਵਿੱਚ —

ਦਖਲ ਦੇਣ

ਮੁਖ਼ਾਲਫ਼ਤ ਕਰਨ

ਘਿਰਨਾ ਕਰਨ

ਤਅੱਸੁਬ ਕਰਨ

ਮਖੌਲ ਉਡਾਉਣਾ

ਨਿਰਾਦਰੀ ਕਰਨ

ਦਾ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੋਈ ਹੱਕ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਪਰ ਇਸ ਮਾਨਸਿਕ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਇਕ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸ਼ਰਤ ਇਹ ਹੈ, ਕਿ ਦੂਜਿਆਂ ਦੇ ਧਾਰਮਿਕ ਖ਼ਿਆਲਾਂ, ਨਿਸਚਿਆਂ-ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਲਈ —

ਵਿਸ਼ਾਲਤਾ

ਸਹਿਨਸ਼ੀਲਤਾ

ਰਵਾਦਾਰੀ

ਆਦਰ ਭਾਉ
ਮਿਲ-ਵਰਤਨ
ਪਿਆਰ

ਵਾਲਾ ਵਤੀਰਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੇ ‘ਮਜ਼ਹਬੀ’ ਨਿਸਚਿਆਂ ਅਤੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਨੂੰ ਹੋਰਨਾਂ ਉੱਤੇ ਜ਼ਬਰਦਸਤੀ ‘ਠੋਸਣ’ ਦਾ ਕੋਈ ਹੱਕ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਆਪਣੇ ਧਰਮ ਦੇ ਨਿਸਚਿਆਂ ਨੂੰ ਜ਼ਬਰਦਸਤੀ ਦੂਜਿਆਂ ਉੱਤੇ ਠੋਸਣ ਦੇ ਭਿਆਨਕ ‘ਨਤੀਜਿਆਂ’ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਨਾਲ ਦੁਨੀਆਂ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਭਰਿਆ ਪਿਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ‘ਸਹਿਮ’ ਅਜੇ ਤਾਈਂ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਵਾਯੂ ਮੰਡਲ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਵਿਦਿਆ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਵਿਗਿਆਨ (science) ਅਤੇ ਕਲਾ (arts) ਦੇ ਮੁੱਖ ਭਾਗ ਹਨ। ਹਰ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਨੂੰ ਹੱਕ ਹੈ, ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੀ ਰੁਚੀ ਅਨੁਸਾਰ, ਜਿਹੜਾ ਮਜ਼ਮੂਨ ਪਸੰਦ ਹੈ, ਪੜ੍ਹਨ ਲਈ ਚੁਣ ਲਵੇ। ਉਸ ਨੂੰ ਇਹ ਭੀ ਹੱਕ ਹੈ, ਕਿ ਜਿਸ ਸਕੂਲ ਜਾਂ ਕਾਲਜ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲ ਹੋਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਦਾਖਲ ਹੋਵੇ। ਜੇਕਰ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ‘ਮਜ਼ਮੂਨਾਂ’ ਅਤੇ ‘ਸਕੂਲਾਂ’ ਦੀ ਬਾਬਤ, ਵਿਤਕਰਾ ਯਾ ਵੈਰ-ਵਿਰੋਧ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਤਾਂ ਧਰਮ-ਕਰਮ ਦੇ ਨਿਸਚਿਆਂ ਅਤੇ ਸਾਧਨਾਂ ਉਤੇ ਭੀ ਕੋਈ —

ਵਿਤਕਰਾ
ਇਤਰਾਜ਼
ਦਖਲ
ਮੁਖਾਲਫਤ
ਘਿਰਨਾ
ਤਅੱਸੁਬ
ਜ਼ਬਰਦਸਤੀ
ਜ਼ੁਲਮ

ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ!

ਹਰ ਇਕ ਇਨਸਾਨ ਨੂੰ ਆਪੋ-ਆਪਣੇ ਖਿਆਲਾਂ ਅਤੇ ਨਿਸਚਿਆਂ ਅਨੁਸਾਰ ਜੀਵਨ ਬਤੀਤ ਕਰਨ ਦਾ ਪੂਰਾ ਹੱਕ ਹੈ।

ਕੁਦਰਤ ਵਿੱਚ ‘ਭਿੰਨਤਾ’, ਵਿਲਖਣਤਾ ਅਤੇ ‘ਅਨੇਕਤਾ’ ਹੈ। ਇਹ ‘ਭਿੰਨਤਾ’ ਕੁਦਰਤ ਦਾ ਅੰਗ ਅਤੇ ਸ਼ਿੰਗਾਰ ਹੈ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਕਾਇਨਾਤ, ਰੰਗ-ਬਰੰਗੇ ਰੂਪ-ਰੇਖਾ ਵਿੱਚ ਸਜੀ ਹੋਈ, ‘ਰੱਬੀ’-ਜਲਵਾ ਦਿਖਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਕਿਤਨਾ ਸੁੰਦਰ ਹੈ ਇਹ ‘ਦੁਨੀ ਸੁਹਾਵਾ ਬਾਗ’, ਜੋ ਕਰਤਾਰ ਦੇ ਸਾਜੇ ਵੰਨ-ਸੁਵੰਨੇ ਫੁੱਲਾਂ ਨਾਲ ਖਿੜਿਆ ਦਿਸਦਾ ਹੈ।

“ਮੇਰੇ ਪ੍ਰਭਿ ਸਾਚੇ ਇਕੁ ਖੇਲੁ ਰਚਾਇਆ॥

ਕੋਇ ਨ ਕਿਸਹੀ ਜਿਹਾ ਉਪਾਇਆ॥” (ਪੰਨਾ-1056)

“ਨਾਨਕ ਰਚਨਾ ਪ੍ਰਭਿ ਰਚੀ ਬਹੁ ਬਿਧਿ ਅਨਿਕ ਪ੍ਰਕਾਰ॥” (ਪੰਨਾ-275)

“ਰੰਗੀ ਰੰਗੀ ਭਾਤੀ ਕਰਿ ਕਰਿ
ਜਿਨਸੀ ਮਾਇਆ ਜਿਨਿ ਉਪਾਈ॥” (ਪੰਨਾ-6)

“ਨਾਨਾ ਰੂਪ ਨਾਨਾ ਜਾਕੇ ਰੰਗ॥ ਨਾਨਾ ਭੇਖ ਕਰਹਿ ਇਕ ਰੰਗ॥
ਨਾਨਾ ਬਿਧ ਕੀਨੋ ਬਿਸਥਾਰੁ॥ ਪ੍ਰਭ ਅਬਿਨਾਸੀ ਏਕੰਕਾਰ॥” (ਪੰਨਾ-284)

“ਏਕ ਮੂਰਤਿ ਅਨੇਕ ਦਰਸਨ ਕੀਨ ਰੂਪ ਅਨੇਕ॥” (ਜਾਪ ਪਾ: 10)

ਇਸ ਲਈ, ਇਨਸਾਨ ਦੇ ਖਿਆਲਾਂ ਅਤੇ ਨਿਸਚਿਆਂ ਵਿਚ ਭੀ ‘ਵਿਲੱਖਣਤਾ’ ਹੋਣੀ ਕੁਦਰਤੀ ਹੈ।

ਇਸ ਕੁਦਰਤੀ ਅਸੂਲ ਅਨੁਸਾਰ, ਇਕ-ਦੂਜੇ ਦੇ ਧਾਰਮਿਕ ਖਿਆਲਾਂ, ਨਿਸਚਿਆਂ, ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦੀ:—

ਨਿੰਦਿਆ ਕਰਨੀ

ਨਿਰਾਦਰੀ ਕਰਨੀ

ਵਾਦ-ਵਿਵਾਦ ਕਰਨਾ

ਮੁਖਾਲਫ਼ਤ ਕਰਨੀ

ਲੜਾਈ ਕਰਨੀ

ਝਗੜੇ ਕਰਨੇ

ਜੁਲਮ ਕਰਨੇ

ਹੀ, ‘ਮਜ਼ਹਬੀ-ਤਅੱਸੁਬ’ ਹੈ ਜੋ ਕੁਦਰਤੀ ਅਸੂਲਾਂ ਦੇ ਉਲਟ ਹੈ!

ਸਾਰੇ ਧਰਮ ਤੇ ਮਜ਼ਹਬ, ਇਨਸਾਨ ਨੂੰ:—

ਦਇਆ

ਖ਼ਿਮਾ

ਨੇਕੀ

ਮੈਤਰੀ-ਭਾਵ

ਪਿਆਰ

ਰਵਾਦਾਰੀ

ਸੇਵਾ

ਕੁਰਬਾਨੀ

ਸਿਖਾਉਣ ਲਈ ਪ੍ਰਚਲਤ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸਨ।

ਪਰ ਅਸੀਂ 'ਮਜ਼ਹਬੀ-ਤਅੱਸੁਬ' ਕਾਰਨ, ਇਹਨਾਂ ਦੈਵੀ ਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਭੁਲ ਗਏ ਹਾਂ,
ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਐਨ 'ਉਲਟ' —

ਵੈਰ-ਵਿਰੋਧ
ਨਫ਼ਰਤ
ਤਅੱਸੁਬ
ਲੜਾਈ
ਝਗੜੇ
ਜ਼ੁਲਮ

ਦੀ ਨੀਵੀਂ ਭਾਵਨਾ ਅਥਵਾ ਅਉਗੁਣਾਂ ਵਿੱਚ ਗਲਤਾਨ ਹੋ ਕੇ, ਹੋਰਨਾਂ ਮਜ਼ਹਬਾਂ
ਦੀ —

ਨਿਖੇਧੀ
ਬਦਨਾਮੀ
ਨਿੰਦਾ
ਹੇਠੀ
ਮੁਖਾਲਫ਼ਤ

ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਹੀ, ਆਪਣੇ ਧਰਮ ਦੀ ਵਡਿਆਈ, ਸੇਵਾ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਫੈਲਾਉਣ ਦਾ
ਸਾਧਨ ਸਮਝੀ ਬੈਠੇ ਹਾਂ।

ਅਸੀਂ ਜਦ ਵੀ ਕਿਸੇ ਨਾਲ —

ਬੀਰਖਾ
ਦਵੈਤ
ਵੈਰ-ਵਿਰੋਧ
ਤਅੱਸੁਬ
ਨਫ਼ਰਤ
ਨੁਕਤਾਚੀਨੀ
ਨਿੰਦਾ

ਕਰਦੇ ਹਾਂ, ਤਾਂ—

ਸਾਡੇ ਮਨ ਨੂੰ ਘਿਰਨਾ ਦਾ ਵੱਟ ਚੜ੍ਹਦਾ ਹੈ।

ਘਿਰਨਾ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਸਾਡੇ ਮੱਥੇ, ਅੱਖਾਂ ਅਤੇ ਚੇਹਰੇ ਉਤੇ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਮਨ ਮਲੀਨ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਬੁਧੀ ਭਰਿਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

‘ਨਿਰਣਾ-ਸ਼ਕਤੀ’ ਗੰਧਲੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਕ੍ਰੋਧ ਦੇ ਭਾਂਬੜ ‘ਮੱਚ’ ਪੈਂਦੇ ਹਨ।

ਇਹ ਤਅੱਸੁਬ ਅਤੇ ਘਿਰਨਾ ਦੀਆਂ ਕਿਰਨਾਂ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਜਾ ਕੇ ਅਸਰ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ।

ਤਾਂ ਘਿਰਨਾ ਅਤੇ ਤਅੱਸੁਬ ਦੀ ਅੱਗ ਭੜਕ ਉੱਠਦੀ ਹੈ।

ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਦੀਆਂ ਘਿਰਨਾਂ ਦੀਆਂ ਕਿਰਨਾਂ ‘ਮੁੜ’ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਵਾਪਸ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਘਿਰਨਾ ਅਤੇ ਤਅੱਸੁਬ ਦਾ ਅਮੁੱਕ ਜ਼ਹਰੀਲਾ ਚੱਕਰ (vicious circle) ਚੱਲਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਜ਼ਹਬੀ ਤਅੱਸੁਬ ਅਤੇ ਘਿਰਨਾ ਦੇ ਭਾਂਬੜ (communal hatred) ਦਿਲਾਂ ਵਿਚ, ਪ੍ਰਵਾਰਾਂ ਵਿੱਚ, ਮੁਹੱਲਿਆਂ, ਪਿੰਡਾਂ, ਸ਼ਹਿਰਾਂ, ਮੁਲਕਾਂ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਵ ਭਰ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਫੈਲ ਕੇ, ਅਤਿਅੰਤ ਜਾਨ-ਮਾਲ ਦੀ ਤਬਾਹੀ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣਦੇ ਹਨ।

ਇਹ ਤਅੱਸੁਬ ਅਤੇ ਘਿਰਨਾ ਦੀ ਅੱਗ, ਜਦੋਂ ‘ਮਜ਼ਹਬਾਂ’ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਅਸਥਾਨਾਂ ਨੂੰ ‘ਲੱਗ’ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਕਿਆਮਤ ਹੀ ਵਾਪਰ ਜਾਂਦੀ ਹੈ!!!

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਖੌਤੀ ਧਰਮੀਆਂ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਠੇਕੇਦਾਰਾਂ ਨੇ, ‘ਆਪੂੰ ਸਹੇੜੀ ਹੋਈ ਗਿਲਾਨੀ ਨਾਲ, ਆਪਣੇ ਹੀ ‘ਧਰਮ’, ‘ਮਜ਼ਹਬ’ ਅਤੇ ‘ਦੀਨ’ ਨੂੰ —

ਮਲੀਨ
ਭ੍ਰਸ਼ਟਿਆ
ਪਖੰਡ
ਫੋਕਾ

ਬਣਾ ਛੱਡਿਆ ਹੈ। ‘ਤਅੱਸੁਬ ਦੀ ਅੱਗ’ ਨੇ ਧਾਰਮਿਕ ਅਸਥਾਨਾਂ ਅਤੇ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਭੀ —

ਦਵੈਤ
ਨਫਰਤ
ਈਰਖਾ
ਵੈਰ-ਵਿਰੋਧ
ਹਉਮੈ
ਮੈ-ਮੇਰੀ
ਸੁਆਰਥ

ਹਿੰਸਾ

ਦੇ ਭਾਂਬੜ ਬਾਲ ਰੱਖੇ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਭਾਂਬੜਾਂ ਵਿੱਚ ਧਾਰਮਿਕ ਆਗੂ ਆਪ ਭੀ ਸੜਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਜੋ ਨੇੜੇ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਉਸ ਨੂੰ ਭੀ ਸਾੜ ਰਹੇ ਹਨ।

ਸਾਡੇ ਧਾਰਮਿਕ-ਤਅੱਸੁਬ ਦਾ ਓਪਰਾ ਉਦਾਹਰਣ ਨਿੱਜੀ ਤਜਰਬੇ ਤੋਂ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਸਫ਼ਰ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਸਿਖ ਸੰਗਤਾਂ ਇਕੱਠੀਆਂ ਬੈਠੀਆਂ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਕਿਸੇ ਆਸ਼ੇ ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈ। ਸਾਰੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚਾਰ ਸੁਣ ਕੇ —

ਰੱਬੀ ਏਕਤਾ

ਸ਼ਰਧਾ ਭਾਵਨੀ

ਬਾਣੀ ਦੇ ਅਦਬ

ਸਿੱਖੀ ਦੇ ਪਿਆਰ

ਗੁਰੂ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮ

ਦੀ ਇੱਕ ‘ਪਿਆਰ-ਤਾਰ’ ਵਿੱਚ ਪਰੋਤੇ ਗਏ, ਅਤੇ ਬਾਣੀ ਦਾ ਰਸ ਮਾਣਦੇ ਰਹੇ।

ਪਰ ਜਦ ਵਕਤੇ ਨੇ ਦੱਸਿਆ, ਕਿ ਉਸ ਨੇ ਫਲਾਣੇ ਡੇਰੇ ਤੋਂ ਇਹ ਗਿਆਨ ਸਿੱਖਿਆ ਹੈ, ਤਾਂ ਬਾਕੀ ਸਾਰਿਆਂ ਦੇ ਚਿਹਰੇ ਤੋਂ ਉਹ —

ਚਾਉ

ਰਸ

ਰੰਗ

ਸ਼ਰਧਾ

ਭਾਵਨਾ

ਪਿਆਰ

ਦੀ ‘ਝਲਕ’ ਉਡ ਗਈ, ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚ ਜਿਹੜੀ ‘ਪਿਆਰ ਦੀ ਤਾਰ’ ਬਣੀ ਸੀ, ਉਹ ਫੌਰਨ ਟੁੱਟ ਗਈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ‘ਸ਼ਰਧਾ ਅਤੇ ਚਾਉ’, ‘ਰੁੱਖੋਪਨ’ ਵਿੱਚ ਬਦਲ ਗਿਆ ਇਸ ਦਾ ਕਾਰਨ ਇਹ ਸੀ, ਕਿ ਉਹ ਆਪੋ-ਆਪਣੀ ਸੰਪ੍ਰਦਾ ਨੂੰ ਹੀ ਸਰਵੋਤਮ ਸਮਝਦੇ ਸਨ। ਦੂਸਰੀ ਕਿਸੇ ਸੰਪ੍ਰਦਾ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਨੂੰ ਉਹ ਸਹਾਰ ਨਾ ਸਕੇ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਉਹ —

‘ਮੂਲ ਛੋਡਿ ਡਾਲੀ ਲਗਹਿ’

ਵਾਲੀ ਧਾਰਮਿਕ ਅਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਵਿਚਰਦੇ ਸਨ। ਜਦੋਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲਗਾ, ਕਿ ‘ਵਕਤਾ’ ਦੂਜੇ ‘ਫਿਰਕੇ’ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਰੱਖਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਲਈ ‘ਪਰਾਏ’ ਬਣ ਗਏ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਸੀਂ ਦੂਸਰੇ ਫਿਰਕਿਆਂ ਅਤੇ ਧਰਮਾਂ ਦੇ ਲਿਬਾਸ ਨੂੰ ਦੇਖਦੇ ਹੀ, ਨਫਰਤ ਨਾਲ ਭਰ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ ਅਤੇ ਫਿਰ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਨਿੰਦਿਆਂ ਕਰਨੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਡੇ ਮਨਾਂ ਅੰਦਰ ‘ਤਅੱਸੁਬ ਦੀ ਅਗਨੀ’ ਭੜਕ ਉੱਠਦੀ ਹੈ।

ਜਿਹਾ ਕਿ:—

“ਜਬ ਧਾਰੈ ਕੋਊ ਬੈਰੀ ਮੀਤੁ॥

ਤਬ ਲਗੁ ਨਿਹਚਲੁ ਨਾਹੀ ਚੀਤੁ॥” (ਪੰਨਾ-278)

“ਜਿਸੁ ਅੰਦਰਿ ਤਾਤਿ ਪਰਾਈ ਹੋਵੇ ਤਿਸਦਾ ਕਦੇ ਨ ਹੋਵੀ ਭਲਾ॥”

(ਪੰਨਾ-308)

“ਪਰ ਕਾ ਬੁਰਾ ਨ ਰਾਖਹੁ ਚੀਤ॥

ਤੁਮ ਕਉ ਦੁਖੁ ਨਹੀ ਭਾਈ ਮੀਤ॥” (ਪੰਨਾ-386)

“ਛਾਡਿ ਵਿਡਾਣੀ ਤਾਤਿ ਮੂੜੇ॥

ਈਹਾ ਬਸਨਾ ਰਾਤਿ ਮੂੜੇ॥” (ਪੰਨਾ-889)

ਪਿਆਰ ਤੋਂ ਪਿਆਰ ਉਪਜਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨਫਰਤ ਤੋਂ ਨਫਰਤ ਉਪਜਦੀ ਹੈ।

“Love begets love, hate begets hate.”

ਇਹ ਕੁਦਰਤੀ ਅਸੂਲ ਅਟੱਲ ਹਨ —

“ਜੇਹਾ ਬੀਜੈ ਸੋ ਲੁਣੈ ਕਰਮਾ ਸੰਦੜਾ ਖੇਤੁ॥” (ਪੰਨਾ-134)

“As you sow so shall you reap.”

ਇਸ ਲਈ ‘ਤਅੱਸੁਬ’ ਅਤੇ ‘ਨਫਰਤ’ ਤੋਂ —

‘ਤਅੱਸੁਬ’ ਅਤੇ ‘ਨਫਰਤ’

ਉਪਜਣੀ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੈ।

ਸਾਡੇ ਖਿਆਲ- ਦੋ ਧਾਰੀ ਤਲਵਾਰ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਹਨ —

ਚੰਗੇ ਯਾ ਮਾੜੇ (good or bad)

ਉਸਾਰੂ ਯਾ ਢਾਹੂ (constructive or destructive)

ਪਿਆਰ ਯਾ ਨਫਰਤ (love or hate)

ਰਵਾਦਾਰੀ ਯਾ ਤਅੱਸੁਬ (co-existence or bigotry)

ਸਹਿਨਸ਼ੀਲਤਾ ਯਾ ਮੁਕਾਬਲਾ (conciliation or confrontation)

ਪਰ ਅਸੀਂ ਆਪਣੀ ਅਗਿਆਨਤਾ ਵਿਚ, 'ਦੈਵੀ ਗੁਣਾਂ' ਨੂੰ ਭੁੱਲ ਕੇ, ਰਾਖਸ਼ੀ ਅਉਗਣ ਧਾਰ ਲਏ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿੱਚ ਤਅੱਸੁਬ ਦੇ ਭਾਂਬੜ ਮੱਚ ਰਹੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਦੁਖੀ ਹੋਈ ਜਨਤਾ ਤ੍ਰਾਹ-ਤ੍ਰਾਹ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ।

ਅਤਿਅੰਤ ਦੁਖ ਵਾਲੀ ਗਲ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ, ਕਿ ਇਹ ਸਭ —

ਨਫ਼ਰਤ

ਈਰਖਾ

ਵੈਰ-ਵਿਰੋਧ

ਲੜਾਈਆਂ

ਜਹਾਦ

ਧਰਮ-ਯੁੱਧ

ਅਕਹਿ ਤਸੀਹੇ

ਅਸਹਿ ਜੁਲਮ

'ਮਜ਼ਹਬੀ-ਤਅੱਸੁਬ' ਦੇ ਜ਼ਹਰੀਲੇ ਜੋਸ਼ ਵਿੱਚ, 'ਧਰਮ' ਦੇ ਨਾਉਂ ਤੇ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਆਮ ਜਨਤਾ ਤਾਂ ਭੋਲੀ ਭਾਲੀ ਸੋਝੀ-ਹੀਨ ਤੇ 'ਪਿੱਛੇ ਲੱਗ' ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਮਾਨਸਿਕ ਜੋਸ਼ ਨੂੰ, 'ਮਜ਼ਹਬੀ-ਤਅੱਸੁਬ' ਦਾ 'ਲਾਂਬੂ' ਲਾਕੇ ਭੜਕਾਉਣ ਵਾਲੇ —

ਅੰਧ-ਵਿਸ਼ਵਾਸੀ ਧਾਰਮਿਕ ਆਗੂ

ਸੁਆਰਥੀ ਸਿਆਸੀ ਲੀਡਰ

ਪੱਖ-ਪਾਤੀ ਪੱਤਰਕਾਰ

ਹੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਕਿ ਤਅੱਸੁਬ ਦੇ ਭਾਂਬੜਾਂ ਵਿੱਚ, ਭੋਲੀ-ਭਾਲੀ ਲੋਕਾਈ ਨੂੰ ਧਕੇਲ ਕੇ, ਆਪਣਾ ਸੁਆਰਥ ਪੂਰਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ, 'ਆਪ' ਪਿੱਛੇ ਹਟ ਕੇ ਤਮਾਸ਼ਾ ਦੇ ਖਦੇ ਹਨ!!

ਹੈਰਾਨੀ ਵਾਲੀ ਗਲ ਹੈ, ਕਿ: —

ਅਨੇਕਾਂ ਧਰਮਾਂ

ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ

ਉਚੇਰੀ ਵਿਦਿਆ

ਵਿਗਿਆਨ

ਆਧੁਨਿਕ ਸਭਿਅਤਾ

ਸਮਾਜਵਾਦ (socialism)

ਦੀ ਅਤਿਅੰਤ ਤਰੱਕੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰਫੁੱਲਤਾ ਦੇ ਹੁੰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਭੀ, ‘ਮਜ਼ਹਬੀ-ਤਅੱਸੁਬ’ ਦੇ ਭਾਂਬੜ—ਘਟਣ ਦੀ ਬਜਾਇ, ਵਧਦੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ!!

ਇਸਦਾ ਮੁਢਲਾ ਕਾਰਨ ਇਹ ਹੈ, ਕਿ ਅਸੀਂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਹੇਠਲੇ ਉਪਦੇਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਅਵੇਸਲੇ ਅਤੇ ਬੇਮੁਖ ਹੋ ਗਏ ਹਾਂ—

‘ਜਿਤੁ ਕੀਤਾ ਪਾਈਐ ਆਪਣਾ ਸਾ ਘਾਲ ਬੁਰੀ ਕਿਉ ਘਾਲੀਐ॥ (ਪੰਨਾ-474)

‘ਜੋ ਮੈ ਕੀਆ ਸੋ ਮੈ ਪਾਇਆ ਦੋਸੁ ਨ ਦੀਜੈ ਅਵਰਿ ਜਨਾ॥’ (ਪੰਨਾ-433)

‘ਜੇਹਾ ਬੀਜੈ ਸੋ ਲੁਣੈ ਕਰਮਾ ਸੰਦੜਾ ਖੇਤੁ॥’ (ਪੰਨਾ-134)

‘ਮੰਦਾ ਚੰਗਾ ਆਪਣਾ, ਆਪੇ ਹੀ ਕੀਤਾ ਪਾਵਣਾ॥’ (ਪੰਨਾ-470)

ਇਸ ਦੀਰਘ ਅਤੇ ਭਿਆਨਕ ਅਗਿਆਨਤਾ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਲਈ, ਅਤੇ ‘ਮਜ਼ਹਬੀ-ਤਅੱਸੁਬ’ ਦੇ ਮਾਰੂ ਜ਼ਹਿਰ ਯਾ ਤਪਦੇ ‘ਭਾਂਬੜਾਂ’ ਤੋਂ ਬਚਣ ਦਾ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿੱਚ, ਇਕੋ-ਇੱਕ ਸਾਧਨ

‘ਹਰਿ ਨਾਮੁ’ ਹੀ ਦਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।

“ਸਰਬ ਧਰਮ ਮਹਿ ਸ੍ਰੇਸਟ ਧਰਮੁ॥

ਹਰਿ ਕੋ ਨਾਮੁ ਜਪਿ ਨਿਰਮਲ ਕਰਮੁ॥” (ਪੰਨਾ-266)

“ਮਨ ਮੇਰੇ ਗੁਰੁ ਹਰਿ ਨਾਮ ਕਾ ਓਲਾ॥

ਤੁਝੈ ਨ ਲਾਗੈ ਤਾਤਾ ਝੋਲਾ॥” (ਪੰਨਾ-179)

“ਆਤਸ ਦੁਨੀਆ ਖੁਨਕ ਨਾਮੁ ਖੁਦਾਇਆ॥” (ਪੰਨਾ-1281)

“ਕਲਿ ਤਾਤੀ ਠਾਂਢਾ ਹਰਿ ਨਾਉ॥” (ਪੰਨਾ-288)

“ਮਿਟ ਗਏ ਬੈਰ ਭਏ ਸਭ ਰੇਨ॥

ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਨਾਮੁ ਸਾਧਸੰਗਿ ਲੈਨ॥” (ਪੰਨਾ-295)

ਬਿਸਰਿ ਗਈ ਸਭ ਤਾਤਿ ਪਰਾਈ॥

ਜਬ ਤੇ ਸਾਧਸੰਗਤਿ ਮੋਹਿ ਪਾਈ॥ ਰਹਾਉ॥

ਨਾ ਕੋ ਬੈਰੀ ਨਹੀ ਬਿਗਾਨਾ ਸਗਲ ਸੰਗਿ ਹਮ ਕਉ ਬਨਿ ਆਈ॥

(ਪੰਨਾ-1299)

ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਸਾਰੇ ਧਰਮ ਇਹ ਦ੍ਰਿੜ ਕਰਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਕਿ ‘ਰੱਬ’ ਇੱਕ ਹੈ। ਉਸਦੇ ਸੰਤਾਂ, ਭਗਤਾਂ, ਮਹਾਂਪੁਰਸ਼ਾਂ ਦਾ ਆਦਰ-ਭਾਉ ਅਤੇ ਸੇਵਾ, ਕਰਨੀ ਲੋੜੀਂਦੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਖਲਕਤ ਨਾਲ ਮੈਤ੍ਰੀ-ਭਾਵ ਨਾਲ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਪਰ ਮਜ਼ਹਬੀ-ਤਅੱਸੁਬ ਦੇ ਪਾਗਲਪਨ ਵਿੱਚ

“ਆਪਿ ਨ ਦੇਹਿ ਚੁਰੂ ਭਰਿ ਪਾਨੀ॥

ਤਿਹ ਨਿੰਦਹਿ ਜਿਹ ਗੰਗਾ ਆਨੀ॥”

(ਪੰਨਾ-332)

ਅਨੁਸਾਰ, ਮਹਾਂਪੁਰਸ਼ਾਂ ਅਤੇ ਨਿਰਦੋਸ਼ ਲੋਕਾਈ ਦੀ, ਸ਼ਰ੍ਹੇ-ਆਮ, ਅੰਨੇ ਜੋਸ਼ ਵਿੱਚ, ਨਿੰਦਾ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਐਸੇ ਨਿੰਦਕਾਂ ਦੀ ਨਿਖੇਧੀ ਕਰਨ ਦਾ ਭੀ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਹੌਸਲਾ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ!

ਐਸੇ ਤਅੱਸੁਬੀ ਦਿਵਾਨਿਆਂ (Religious-fanatics) ਨੂੰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਇਉਂ ਤਾੜਨਾ ਕਰਦੀ ਹੈ —

“ਸੰਤ ਕੀ ਨਿੰਦਾ ਨਾਨਕਾ

ਬਹੁਰਿ ਬਹੁਰਿ ਅਵਤਾਰ॥”

(ਪੰਨਾ-279)

“ਸੰਤਨ ਦੁਖ ਪਾਏ ਤੇ ਦੁਖੀ॥

ਸੁਖ ਪਾਏ ਸਾਧੁਨ ਕੇ ਸੁਖੀ॥”

(ਚੌ: ਪਾ: 10)

“ਜੋ ਜੋ ਤੇਰੇ ਭਗਤ ਦੁਖਾਏ ਓਹੁ ਤਤਕਾਲ ਤੁਮ ਮਾਰਾ॥”

(ਪੰਨਾ-681)

ਗੁਰਮੁਖ ਸਿਉ ਮਨਮੁਖ ਅੜੈ ਡੁਬੈ ਹਕਿ ਨਿਆਇ॥

(ਪੰਨਾ-148)

ਕਿਸੇ ਧਰਮ ਯਾ ਮਜ਼ਹਬ ਦੇ ਪੈਰੋਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਜਦੋਂ ‘ਤਅੱਸੁਬ’ ਦੀ ਰੰਗਤ ਯਾ ‘ਪਾਣ’ ਚੜ੍ਹ ਜਾਵੇ ਤਾਂ,

‘ਧਾਰਮਿਕ ਗੁਣਾਂ’ ਦੇ

ਐਨ ਉਲਟ,

ਮਜ਼ਹਬੀ ਤਅੱਸੁਬ ਦੇ ‘ਜ਼ਹਿਰ’ ਦੁਆਰਾ —

ਵੈਰ

ਵਿਰੋਧ

ਨਫ਼ਰਤ

ਲੜਾਈ

ਈਰਖਾ

ਕ੍ਰੋਧ

ਕੱਟੜਤਾ

ਦਵੈਤ

ਹੰਕਾਰ

ਸਾੜਾ

ਜਬਰ

ਖੂਨ ਖਰਾਬਾ

ਜ਼ੁਲਮ

ਧਰਮ ਦੀ ਨਿੰਦਾ,

ਆਦਿ ਰਾਖਸ਼ੀ-ਅਉਗੁਣ, ਸਮੁੱਚੇ ਜਗਤ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਮਾਇਕੀ-ਅੱਗ ਦੇ ਭਾਂਬੜ, ਸਭ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਲਪੇਟ ਵਿੱਚ ਲੈ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਅਜਿਹੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ, ਕੋਈ ਵਿਰਲਾ, ਸੁਭਾਗਾ ਹੀ, ਪ੍ਰਭੂ ਮੇਹਰ ਸਦਕਾ ਮਜ਼ਹਬੀ ਤਅੱਸੁਬ ਦੇ ਸੇਕ ਤੋਂ ਬਚਦਾ ਹੈ —

“ਦਾਵਾ ਅਗਨਿ ਬਹੁਤ ਤਿਣ ਜਾਲੇ
ਕੋਈ ਹਰਿਆ ਬੂਟ ਰਹਿਓ ਹੀ॥”

(ਪੰਨਾ-384)

ਜਦ ਗੁਆਂਢੀਆਂ ਯਾ ਪਰਦੇਸੀਆਂ ਦੀ ਰਹਿਣੀ, ਬਹਿਣੀ, ਬੋਲੀ ਅਤੇ ਰਸਮੋ-ਰਿਵਾਜ ਤੇ ਸਾਨੂੰ ਕੋਈ ਇਤਰਾਜ਼ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ‘ਧਰਮ’ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਕਰਮ-ਕਿਰਿਆ ਪ੍ਰਤੀ ਭੀ, ਫਿਰ ਸਾਡੇ ਅੰਦਰ ‘ਸਹਿਨਸ਼ੀਲਤਾ’ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਾਲਤਾ (tolerance), ਜ਼ਰੂਰ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

‘ਸਹਿਨਸ਼ੀਲਤਾ’ ਧਾਰਮਿਕ ਗੁਣ ਹੈ, ਸਹਿਨਸ਼ੀਲਤਾ ਤੋਂ ਬਗ਼ੈਰ, ਬਾਹਰਲੇ ਮਾਇਕੀ ਅਸਰ ਦੁਆਰਾ, ਸਾਡੀ ਹਉਮੈ ਜੋਸ਼ ਵਿੱਚ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਵੈਰ-ਵਿਰੋਧ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣਦੀ ਹੈ।

ਜਦ ਹਰ ਇਕ ਇਨਸਾਨ ਨੂੰ ਆਪੋ ਆਪਣੀਆਂ ਰੀਝਾਂ, ਸੁਆਦ ਅਤੇ ਖ਼ਿਆਲਾਂ ਅਨੁਸਾਰ, ਖਾਣ, ਪੀਣ, ਪਹਿਨਣ, ਕੰਮ ਕਰਨ, ਆਰਾਮ ਯਾ ਮਨੋਰੰਜਨ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਹੈ-ਤਾਂ ਹਰ ਇੱਕ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਿਸ਼ਚਿਅਾਂ ਅਨੁਸਾਰ, ਧਰਮ ਦੀ ‘ਮਨੌਤ’ ਅਤੇ ਕਮਾਈ ਕਰਨ ਦੀ ਭੀ ਪੂਰੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

‘ਧਰਮ’, ਹਰ ਇੱਕ ‘ਮਨੁੱਖ’ ਦਾ ‘ਨਿੱਜੀ’ (private) ਹੱਕ ਹੈ। ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਇਕ-ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਦਖ਼ਲ ਦੇਣ ਦਾ ਕੋਈ ਹੱਕ ਨਹੀਂ। ਜੇ ਦੂਜੇ ਦੇ ‘ਧਰਮ’ ਵਿੱਚ ਦਖ਼ਲ ਦੇਣਾ ‘ਨਾਜਾਇਜ਼’ ਹੈ, ਤਾਂ ‘ਮੁਖਾਲਫ਼ਤ’ ਕਰਨੀ ਯਾ ਈਰਖਾ, ਦਵੈਤ, ਵੈਰ-ਵਿਰੋਧ ਕਰਨਾ ‘ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਪਾਪ’ ਹੈ।

ਪਰਮਾਤਮਾ ਸਾਡੇ ਸਾਰੇ-ਅਉਗੁਣ ਦੇਖਦਾ ਤੇ ਜਾਣਦਾ ਹੋਇਆ ਭੀ, ਸਾਨੂੰ ਪਾਲਦਾ, ਪਿਆਰਦਾ ਅਤੇ ਸਾਰ-ਸਮਾਲਦਾ ਹੈ।

“ਦੀਨ ਦਇਆਲ ਦਇਆ ਨਿਧਿ ਦੋਖਨ ਦੇਖਤ ਹੈ ਪਰ ਦੇਤ ਨ ਹਾਰੈ॥..

ਰੋਜੀ ਹੀ ਰਾਜ ਬਿਲੋਕਤ ਰਾਜਕ

ਰੋਖ ਰੂਹਾਨ ਕੀ ਰੋਜੀ ਨ ਟਾਰੈ॥” (ਤੂ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਸਵੱਯੇ ਪਾ: 10)

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਧਰਮ ਭੀ, ਸਾਨੂੰ ‘ਦੇਖ ਕੇ ਅਣਡਿੱਠ’ ਅਤੇ ‘ਸੁਣ ਕੇ ਅਣਸੁਣਾ’ ਕਰਨ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

“ਫਰੀਦਾ ਬੁਰੇ ਦਾ ਭਲਾ ਕਰਿ ਗੁਸਾ ਮਨਿ ਨ ਹਢਾਇ॥

ਦੇਹੀ ਰੋਗੁ ਨ ਲਗਈ ਪਲੈ ਸਭੁ ਕਿਛੁ ਪਾਇ॥ (ਪੰਨਾ-1382)

ਇਸ ਲਈ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਅਉਗਣ ਚਿਤਾਰਨੇ ਯਾ ਨਿੰਦਿਆ-ਨਫਰਤ ਕਰਨੀ, ਧਰਮ ਦੇ ਉਲਟ ਹੈ।

“ਨਿੰਦਾ ਭਲੀ ਕਿਸੈ ਕੀ ਨਾਹੀ ਮਨਮੁਖ ਮੁਗਧ ਕਰੰਨਿ॥” (ਪੰਨਾ-755)

“ਅਣਹੋਦਾ ਅਜਗਰੁ ਭਾਰੁ ਉਠਾਏ ਨਿੰਦਕ ਅਗਨੀ ਮਾਹਿ ਜਲਾਵੈ॥”
(ਪੰਨਾ-373)

“ਰੋਸੁ ਨ ਕਾਹੂ ਸੰਗ ਕਰਹੁ ਆਪਨ ਆਪੁ ਬੀਚਾਰਿ॥
ਹੋਇ ਨਿਮਾਨਾ ਜਗਿ ਰਹਹੁ ਨਾਨਕ ਨਦਰੀ ਪਾਰਿ॥” (ਪੰਨਾ-259)

“ਪਰ ਕਾ ਬੁਰਾ ਨ ਰਾਖਹੁ ਚੀਤਿ॥
ਤੁਮ ਕਉ ਦੁਖੁ ਨਹੀ ਭਾਈ ਮੀਤਿ॥” (ਪੰਨਾ-386)

“ਖਿਚੋਤਾਣਿ ਵਿਗੁਚੀਐ ਏਕਸੁ ਸਿਉ ਲਿਵ ਲਾਇ॥” (ਪੰਨਾ-756)

“ਵਵਾ ਵੈਰ ਨ ਕਰੀਐ ਕਾਹੂ॥ ਘਟ ਘਟ ਅੰਤਰਿ ਬ੍ਰਹਮ ਸਮਾਹੂ॥” (ਪੰਨਾ-259)

(ਚਲਦਾ.....)

